

КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ І ДУХОВНА КУЛЬТУРА

Рецензія на монографію: Кожоляно О. Г. «Календарні свята та обряди українців Буковини: семантика і символіка». - Чернівці: Друк Арт, 2014. - 608 с.

На основі архівних, музейних та польових матеріалів здійснено комплексне дослідження календарної обрядовості і звичаєвості українців Буковини у умовах становлення української національної ідеї другої половини ХІХ ст. та початку ХХІ ст., коли відмічено реформування та трансформацію календарної обрядовості в умовах європейського культурного простору.

Відзначено, що однією з важливих ділянок духовної культури є календарна обрядовість, яка посідає досить значне місце у світогляді і віруваннях не лише українського народу, а й інших слов'янських етносів. Саме з цієї причини в українській та зарубіжній історіографії щороку зростає кількість наукових праць, об'єктом дослідження яких є народний календар. Однак більшість дослідників календарної обрядовості українців традиційні звичаї та обряди календарної обрядовості спеціально не вивчали, а розглядали лише побіжно, у контексті своїх зацікавлень. Автор називає праці О. Афанасьєва, А. Фішера, К. Мошинського, П. Богатирьова, З. Кузеля, В. Петрова, О. Воропая, С. Килимника, В. Курочкіна, В. Скуратівського, К. Кутельмаха, В. Данилюка, І. Пахолок, Р. Кирчіва, М. Гримич та ін., які у своїх працях зачіпали питання календарної обрядовості українців, але на регіон Буковини не звертали окремої уваги.

Окремо розглядається матеріал про буковинських етнографів кінця ХІХ ст. Г. Купчанка, Р.Ф. Кайндля, В. Козарищука, О. Манастирського, які тією чи іншою мірою розглядали питання календарної обрядовості буковинців, але окремого дослідження не проводили.

Як зазначає автор, документальну основу дослідження становлять кілька видів джерел. Це передовсім етнографічні описи окремих історико-етнографічних районів та регіонів України, які здійснили переважно українські та польські народознавці ХІХ — першої половини ХХ ст., що відзначаються достовірною науковою паспортизацією. Це праці М. Максимовича, К. Сементовського, І. Срезневського, О. Терещенка, А. Новосельського (Марцінковського), П. Чубинського, Д. Зеленіна та ін.

Автор зазначає, що брак етнографічних джерел значною мірою компенсують лінгвістичні дані. Мається на увазі цілий комплекс народних назв, уживаних на означення календарної обрядовості, окремих днів і тижнів, обрядів та звичаїв календарного періоду. За кожним з термінів приховане певне явище

духовної культури, джерела якого часто-густо сягають індоєвропейської, пра- чи ранньослов'янської (ранньоукраїнської) доби.

Важливу джерельну основу монографічного дослідження, як зазначає автор, становлять польові етнографічні матеріали, зафіксовані автором особисто впродовж 2003-2014 років на теренах північної частини Буковини. Загалом же під час польової науково-пошукової роботи було опитано понад 100 інформаторів у 25 населених пунктах.

Вказано на методологічну та методичну основу дослідження. Ключовими методологічними засадами, як зазначає автор, передовсім є розгляд і трактування етнографічних реалій з позицій наукової об'єктивності; критичний аналіз всього комплексу джерел і літератури, які стосуються предмета дослідження; поєднання фактографічного й теоретичного рівнів пізнання предмета. Важливе місце відводиться принципу історизму з комплексним використанням загальнонаукових методів аналізу та синтезу, спеціальним етнологічним методам польового дослідження, методам історичної реконструкції, порівняльно-історичного, структурно-функціонального аналізу; комплексності вивчення явищ з урахуванням їхніх локальних варіацій, іноетнічних впливів та інновацій.

Окремо розглядаються зимово-весняні, літньо-осінні свята та обряди, їх семантика та символіка.

У висновках до монографії автор пише, що календарна обрядовість є низкою магічних дій і заборон, яких українці дотримувалися з давніх-давен, а також важливий комплекс своєрідних вірувань та мотивів, багатий пласт обрядової лексики і народних назв на означення.

Автор зазначає, що зіставлення різноманітних етнографічних, фольклорних та історичних даних дозволяє стверджувати, що більшість календарних звичаїв та обрядів сягають своїм корінням давньослов'янського періоду. Їх основою були не лише дохристиянські вірування і уявлення давньоукраїнського населення, а й характер виробничої діяльності. Тому в широкому обрядово-звичаєвому розмаїтті календарних свят українців простежується ідея добробуту людини, родини, громади. Віддзеркалюється ця ідея у декількох основних мотивах - поминальних, аграрних та метеорологічних.

Автором монографії встановлено, що помітне місце у структурі календарних свят і обрядів посідала метеорологія, ядро якої, як виявилось, становлять архаїчні дохристиянські вірування про прямиий зв'язок між станом природи (зокрема, погоди) і світом померлих предків ("дідів", "заложних", русалок і т. ін.). Автор стверджує, що господарські та метеорологічні мотиви становлять чітко окреслене ядро календарної обрядовості, в якому

зосереджується насамперед основна людська турбота про забезпечення своїх потреб, а відтак - комунікативно-естетичних.

Автор робить висновок, що календарно-побутова обрядовість українців загалом пройшла тривалий і складний шлях розвитку. Упродовж віків вона формувалася з двох різнорідних за характером чинників. З одного боку, предки українців разом з прийняттям християнства засвоювали новий календар церковних свят, з другого - прагнули зберегти власні традиції.

Вагомим чинником трансформацій календарної обрядовості на сучасному етапі, як зазначає автор, є активний вплив християнської церкви, яка відіграє все більшу роль у формуванні суспільної свідомості. Цей вплив, зокрема, проявляється у відмиранні окремих звичаїв, на які церква накладає заборони, та в узгодженні ряду традиційних обрядових явищ з вимогами церковних канонів.

Автор монографії підкреслює, що хоча календарні свята і обряди певною мірою й християнізовані, все ж ця християнізація “працює” на первісну семантику, пов’язану з рільничою діяльністю людей, вшануванням предків. Зіставлення і докладний аналіз календарних звичаїв та обрядів дали змогу простежити і з’ясувати головні думки, вірування та світоглядні уявлення давніх українців у період календарного циклу.

Дослідженням встановлено, зазначає автор, що традиційні звичаї та обряди календарної обрядовості багатьма своїми рисами мають аналоги в усіх районах України, в Східній і Центральній Європі, зокрема і в Карпато-Балканській історико-культурній області. Зіставлення й аналіз календарних звичаїв та обрядів з різних історико-етнографічних регіонів довели, що на переважній більшості території України календарна обрядовість мала майже однаковий характер та основні елементи.

З’ясовано також, що жоден із календарних звичаїв та обрядів минулого не залишився незмінним. Усі вони більшою чи меншою мірою трансформувалися й уніфікувалися. На зміну календарно-побутової обрядовості українців вплинуло не лише християнство, а й міжетнічні контакти українців із сусідніми народами.

Монографія може бути корисною для етнографів, істориків, краєзнавців, студентів, усіх, хто цікавиться календарною обрядовістю українців.